SOVET HÚKIMETI DÁWIRINDE QARAQALPAQSTANDA XALIQ BILIMLENDIRIWI(1917-1937)

Bayzakova Umitgul Erkinbaevna
Ájiniyaz atındağı Nókis Mámleketlik Pedagogikalıq Institutı 5A110601. Social-gumanitar pa'nlerdi oqıtıw metodikası tarıyx jo'nelisi magistri
Qoraqalpog'iston Respublikasi Qorao'zak tumani 8-sonli umum ta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi.

Tayanısh sózler: Egedeler, mektep-internatlar, Xojeli, Qon'ırat.

Ключевые слова: Эгеделер, школа-интернат, Ходжейли, Кунград.

Keywords: Egedeler, boarding school, Khodjeyli, Kungrad.

Keńes hákimiyatı ornatılǵannan soń dáslepki aylardan social-ekonomikalıq hám mádeniy turmıs salalarında bir qatar ózgerisler alıp barıldı.

Qaraqalpaqstanda mektep isi úlken qıyınshılıqlar jaǵdayında qáliplesti. Muǵallim kadrlardıń jetispewshiligi oǵada keskin másele boldı, zárúrli oqıw quralları joq edi, sabaqlıqlar bolmadı.

1919-jıl 26-yanvardağı,, RSFSR xalqı arasında sawatsızlıqtı saplastırıw haqqında" ǵı arnawlı dekreti ǵalaba sawat ashıw ushın massalıq júrgizildi[3. 241 b] .

Xalıqtıń sawatsızlıǵın saplastırıw (likbez) mapazı eki bag'darda, egedelerdiń sawatın ashıw hám jaslardı mekteplerge oqıwǵa beriw jolı menen alıp barıldı. Egedelerdiń sawatın ashıw isine barlıq sawatlı adamlar tartıldı. Egedeler arasında sawatsızlıqtı saplastırıw mektepleri meshitlerde, klublarda hám jeke xojalıq úylerinde ashıldı. Olar ushın favrikalarda, zavodlarda, kárxanalarda hám mákemelerde arnawlı bólimler ajıratıldı[1. 248 b].

Egedeler arasında xalıq bilimlendiriwi sistemasınıń rawajlanıwı oqıw quralların hám sabaqlıqlar dúziwdi talap etti. Qaraqalpaqstan Avtonomiyalı oblastı Sovetleriniń I Shólkemlestiriwshi siezdi 1925-jıl fevralda Qazaqstan ASSRı húkimeti aldına ana tilinde oqıw quralların dúziwge járdem kórsetiw haqqında másele qoydı. Qaraqalpaq tiliniń ózgesheliklerine juwap beretuǵın orfografiyanı islep shıǵıw zárúr boldı. Qazaqstan úlkelik partiya komitetiniń byurosı xalıq bilimlendiriw organlarına qaraqalpaq jazıw belgilerin islep shıǵıwdı tapsırdı. Materiyallıq qarjınıń azlıǵına qaramastan balalardıń qaramsız qalıwına qarsı gúreske úlken dıqqat awdarıldı[3. 243-245 b].

Jetim balalardı oqıtıw hám tárbiyalaw ushın balalar úyleri, internatlar shólkemlestirildi.Sol qatarda birinshi balalar úyi 1919-jılı Tórtkulde ashılıp, onı shólkemlestiriwshi E.Kojurov boldı.Soǹın ala bunday internatlar sanı kóbeyip bardı. 1921-jılı Xojeli, Qon'ıratta internatlar ashılıp, olardı birinshi shólkemlestiriwshi I.Babajanov boldı. Qon'ıratta bilimlendiriwdiń jańa sistemasın endiriwde ulıwma bilim beriwshi dáslepki mekteplerdi shólkemlestiriwde belgili shayır hám aǵartıwshı Qoǹırat xalıq bilimlendiriw bóliminiń dáslepki basqarıwshılarınıń biri S.Majitov úlken xızmet etti. A. Xamid ulı, Qaraqalpaqstannıń Qıtay aymaǵında, Ishanjanov-Qıpshaq aymaǵında dáslepki aǵartıwshı jańa mektepler shólkemlestirildi[2. 344 b] .

Xojeli qalasında xalıq bilimlendiriwdi shólkemlestiriw ásirese jetim balalarǵa bilim beriw hám olardı tárbiyalaw, egedelerdiń sawatın ashıw isine, ulıwma úlkeniń mádeniy turmısına ataqlı shayır hám dramaturg, talantlı pedagog Hamza Hakimzada Niyazıy oǵada úlken úles qostı. 1922-1924-jılları Xojeli

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

internatınıń muǵallimi, keyin basqarıwshı, sonday-aq óziniń tıykarǵı jumısına qosa Xojeli xalıq bilimlendiriw bóliminiń baslıǵı lawazımlarında isledi[2. 344 b].

Jańa usıldaǵı mekteplerdiń sanı ósti. Olar ayırım meshitlerdiń de qasında ashıldı. Olarda din sabaǵı menen birge arifmetika hám basqa da ulıwma bilim beretuǵın pánler oqıtıldı. Qaraqum iyshanları tárepinen Rossiyadan jańa usılda oqıtıwdı shólkemlestiriw ushın shaqırıp aldırılǵan Abbaz - axun Shımbayda usınday oqıwdı shólkemlestirdi [2. 345 b].

Ekinshi bes jıllıqtıń aqırında Qaraqalpaqstanda ǵalaba baslawısh bilim beriwge ótiw tamamlandı hám jeti jıllıq bilim beriwge ótiw tamamlandı hám jeti jıllıq bilim beriwge óte basladı. Eldiń mádeniyatı rawajlanıwında joqarı hám orta maǵlıwmatlı qániygeler áhimiyetli orın iyeledi[1. 248 b].

Qaraqalpaqstanda xalıq bilimlendiriwin dáslepki sho'lkemlestiriwshiler X. Mazitov, E. Kojurov, Yu. Axmedov, X. Salimov, S. Majitov, O. Ermanov, A. G. Jelyabin, Q. Awezov, I.Allabergenov, D. Tólesinov, T. Tóleev, R. Majitov, Y.Nurjanov, X. Ismaǵulov, K. Turǵanbaev, X. Amurov hám taǵı basqalar boldı[3. 244 b].

Sovet hùkimeti dàwirinde jańa usìlda oqìtiw sho'lkemlestiriw hàm ǵalaba baslawìsh bilim beriw xalqìmizdiń bilim dàrejesiniń belgili dàrejede jetilistirdi.Bunda joqarìda atì atalǵan xalqìmìzdìń tariyxiy tulǵalarínìń orni girewli.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi.

1. Mámbetullaev.M, Turebekov.M, Yusupov.O „Qaraqalpaqstan tarıyxı" Nókis .2010.
2. „Qaraqalpaqstan XIX ásirdiń ekinshi yarımınan XXI ásirge shekem". Nókis.2003.
3. „Qaraqalpaqstan ASSRı tarıyxı II tom".Nókis.1977.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.